

С. Б. Буйских

А. В. БУРАКОВ — ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ПРИЧЕРНОМОРСКИХ ДРЕВНОСТЕЙ УКРАИНЫ

Статья посвящена жизненному и творческому пути А. В. Буракова (1919—2001) — известного отечественного ученого-археолога, начинавшего свою научную деятельность с раскопок памятников эпохи бронзы и раннесредневекового времени. Впоследствии он стал видным исследователем-антиковедом, раскопки и разведки которого составили целую эпоху в истории исследования сельской округи Ольвийского государства.

К л ю ч е в ы е с л о в а: античность, персоналистика, А. В. Бураков, Ольвия, хора, Змеевка, Козырка.

В огромном историко-археологическом массиве, которым представляется для исследователя понятие «Ольвия», можно выделить три основных составляющих его компонента или, выражаясь другими словами, назвать трех китов, на которых оно зиждется. Это будут — 1) Город, т. е. собственно Ольвия, с городищем и некрополем; 2) Остров, т. е. Березань (Борисфен), имеющий особый статус на скрижалях ольвийской проблематики и 3) Хора, т. е. сельская округа Ольвийского государства со всеми ее памятниками — городищами, поселениями и некрополями.

Примечательно, что пионерами исследования каждого из этих компонентов феномена Ольвии были исключительно уроженцы далеких от приольвийской степи, лесных краев Северо-Востока России, а точнее — Вятской земли.

Родившийся в Вятке 12.02.1870 г. Борис Владимирович Фармаковский [Фармаковская, 1988, с. 14; Гаркуша, 2010, с. 10] впоследствии стал ученым с мировым именем, который заложил основы строго научного, целенаправленного и комплексного изучения ольвийского городища и некрополя. Колоссальные научные

результаты его раскопок в Ольвии трудно переоценить и поныне [Блаватский, 1948; Карасев, 1976].

Родившийся в пригороде Вятки 1.01.1928 г. Владимир Васильевич Лапин [Мезенцева, 1997, с. 84] в будущем стал в ряды выдающихся отечественных антиковедов — исследователей Березани, энергичным разрушителем отживших стереотипов в науке, создателем собственной концепции греческой колонизации и греческой цивилизации Северного Причерноморья, автором двух фундаментальных монографий [Назаров, 1997; Станицына, 2009].

Наконец, третьим в когорте великих вятичей, сослуживших добрую службу Ольвийской земле, был Анатолий Виссарионович Бураков — неутомимый полевик, талантливый раскопщик и разведчик, выдающийся исследователь северопричерноморских древностей, прежде всего, хоры Ольвийского государства.

Он родился 14.10.1919 г. в с. Бураковы Свечинского уезда (ныне Котельничского р-на) Вятской губернии в бедной крестьянской семье [Мезенцева, 1997, с. 70; Буйских, 1994, с. 154]. Жизнь А. В. Буракова, как и судьба всего его поколения, не была легкой. Непростым был и поиск им самого себя, и прокладывание пути к высотам археологической науки. С раннего детства Анатолий Виссарионович познал горькую цену тяжелого крестьянского труда, ощутил невзгоды и тяготы жизни, нищету и боль невозможных утрат. Смерть отца, когда Анатолию было всего 7 лет, заставила его на время забыть о школе и уже после 3-го класса пойти работать, чтобы помочь матери, на руках у которой, кроме него, находились еще два брата и сестра...

Школьный курс, перемежая работу с учебой, он все-таки окончил, причем настолько успешно, что его даже направили для дальнейшей учебы на рабфак, и не куда-нибудь, а в Ленинград! Здесь он провел три года (1936—1939) — днем зарабатывая себе на жизнь нелегким трудом на заводах и фабриках города, вечером — слушая лекции в торговом институте. Продолжить обучение после рабфака Анатолию Буракову не пришлось — весь его выпуск в октябре 1939 г. был, что называется подчистую, призван в ряды Красной Армии. Год он обучался в полковой артиллерийской школе под Ленинградом, а потом впервые оказался на Украине, начав воинскую службу в г. Запорожье. После ее окончания мечтал поступить в университет. Однако грянувшая вскоре война надолго перечеркнула все его жизненные планы.

18 августа 1941 г. при обороне Запорожья, в пекле ожесточенных боев на о-ве Хортица, при разрыве вражеского снаряда возле своей артбатареи, сержант А.В. Бураков был контужен, ранен и вскоре оказался в плену [Буйских, 2002, с. 145]. Впереди его ждали новые жестокие испытания — три года немецких концлагерей. С таким поворотом судьбы он не смирился и многократно предпринимал попытки бежать. Однако только в марте 1944 г., ему, наконец, удалось осуществить побег, и А.В. Бураков, недалеко от г. Новоукраинки на Кировоградщине, вышел в расположение одного из передовых отрядов Красной Армии.

А судьба, как будто специально, продолжала испытывать твердость его духа. Из одного плена — фашистского, он попал в другой — советский, со всеми его атрибутами — камерами, допросами, мнимым расстрелом, СМЕР-Шем, штрафбатом, т.н. «смыванием вины кровью» в многочисленных боях под двойным огнем: спереди — немецким, сзади — заградотрядовским... [Буйских, 1994, с. 154]. И, наконец, долгожданная обычная воинская часть действующей армии и возвращенное звание полноправного советского воина-рядового...

Но такой уж твердый вятский (как говорил сам Анатолий Виссарионович — «кержацкий») характер был у Буракова, что только за один неполный год (последний год войны) он, что называется, быстро наверстал упущенное. За исключительную личную смелость, мужество и отвагу, он был удостоен сразу 5 высоких правительственных наград, в т.ч. орденов Славы II и III степени, ордена Красной Звезды и медали «За отвагу» [Буйских, 1999, с. 145]. Он принимал участие в освобождении Чехословакии, Венгрии, Румынии, Югославии, Австрии, в столице которой — Вене, в звании ст. сержанта, командира отделения разведки зенитно-артиллерийского полка, и встретил долгожданную Победу.

Способного боевого командира поначалу не хотели отпускать из армии, суля учебу в престижной военной академии и блестящую офицерскую карьеру в дальнейшем. Но, как это не раз приходилось делать Анатолию Виссарионовичу в жизни, он все же настоял на своем. Демобилизовавшись осенью 1946 г., он успешно сдал вступительные экзамены на исторический факультет университета и, спустя пять лет, в 1951 г. с отличием его закончил.

Годы, проведенные в ЛГУ, оказали существенное воздействие на формирование А.В. Буракова как профессионального археолога. Живое общение в кругу высокоинтеллектуальной ленинградской профессуры, лекции таких корифеев исторической науки как Е.В. Тарле, В.В. Струве, В.Ф. Гайдукевич, Т.Н. Книпович, В.И. Равдоникас, М.А. Тиханова, М.К. Каргер, А.Н. Бернштам, М.П. Грязнов, М.И. Артамонов, В.В. Мавродин, С.И. Ковалев и др. [Тихонов, 2007, с. 286], непосредственное знакомство с прекрасными археологическими коллекциями Эрмитажа, увлеченная работа в библиотеках и активное участие летом в работе различных экспедиций Эрмитажа, ИИМК и ЛГУ — способствовали быстрому и эффективному становлению исследователя.

Надо сказать, что ученики — А.В. Бураков и его однокурсники — оказались со временем вполне достойны своих великих учителей. В научной литературе уже отмечалось, что набор 1946 г. и выпуск 1951 г. на Археологическом отделении истфака ЛГУ «был очень велик и как-то по особенному удачен» [Зуев, 2006, с. 7]. Вместе с А.В. Бураковым тогда учились многие впоследствии широко известные специалисты — археологи и историки, в т.ч. — Я.В. Доманский (с которым А.В. Буракова связывали потом долгие годы верной и крепкой дружбы) [Зуев, 2006, с. 21], Э.С. Гольдфарб, З.А. Абрамова, И.А. Антонова, А.Д. Грач, А.А. Иерусалимская, Л.С. Клейн, Н.Г. Кешнер-Горбунова, Н.З. Кунина, Г.И. Смирнова, К.В. Павлова, Л.И. Тарасюк, Н.Е. Носов, В.А. Суслов, Л.А. Фурсенко и др. [Тихонов, 2003, с. 300—301; 2007, с. 286, 391, рис. 1; Зуев, 2006, с. 7, 14].

В характеристике, выданной выпускнику истфака ЛГУ А.В. Буракову, говорилось: «За время пребывания в университете показал себя добросовестным и старательным студентом. Специализировался по археологии. Участвуя в археологических экспедициях, зарекомендовал себя как очень хороший работник. Дипломную работу «Происхождение керамики салтово-маяцкой культуры» (руководитель М.И. Артамонов) написал с учетом лично добытого в экспедиции материала. За время учебы приобрел весьма обширные знания и навыки в области археологической специализации» [Буйских, 2002, с. 146].

На комиссии по распределению А.В. Буракову было предложено после окончания ЛГУ идти в аспирантуру Эрмитажа, но сердце его жаждало живой полевой деятельности и он попросил отправить его в Украину, где тогда разворачивались крупномасштабные археологические работы. Так, в июле 1957 г. он оказался в г. Киеве, и был принят в штат Института археологии на должность младшего научного сотрудника. В продолжении 1951—1952 гг. он успешно руководил работой различных археологических отрядов по исследованию памятников эпохи поздней бронзы и славянорусских селищ в зоне строительства Каховского гидроузла. Научному освещению этих раскопок были посвящены его первые печатные труды [Бураков 1953; 1955; 1961], которые и поныне востребованы в археологической науке.

Наиболее ценные результаты А.В. Бураков получил на поселении у с. Змеевка Бериславского р-на, где в двух раскопах, общей площадью более 1500 м², ему удалось открыть каменные фундаменты 10 жилищ эпохи поздней бронзы, относившихся к 2-м строительным периодам; исследовать остатки могильника этого поселения и получить значительный комплекс вещественных находок [Бураков, 1955; 1961]. В него входила лепная посуда шести типов, изделия из камня, кости, кремня и бронзы. По совокупности всего вещественного материала А.В. Бураков отнес поселение к началу I тысячелетия до н.э. (IX—VIII вв. до н.э.) [Бураков, 1955, с. 110] и в иерархии открытых к тому времени памятников разместил его между Сабатиновкой и Бабиным—IV [Бураков, 1961, с. 39]. Это поселение до сегодняшнего дня считается наиболее исследованным памятником белозерской культуры степного днепровского Правобережья [Лесков, 1977, с. 418—420; Отрощенко, 1986, с. 519; 1986а, с. 118; Березанська, Отрощенко, 1997, с. 424].

Из строительных остатков раннесредневекового времени (IX—XI вв.) на памятнике А.В. Бураковым были открыты три жилища полуземляночного типа и остатки печей хозяйственного назначения. На площади, которую занимал могильник позднебронзового поселения, были обнаружены также кочевнические могилы X—XI вв. и позднехристианские погребения [Бураков, 1961, с. 35].

Весна 1953 г., которая после смерти И.В. Сталина стала этапной для всей страны, оказалась судьбоносной и для А.В. Буракова. В начале апреля А.В. Буракова, который за два года работы в Институте проявил себя как вдумчивый, одаренный исследователь и способный руководитель, откомандировали в с. Парутино Очаковского р-на Николаевской обл. Ему было поручено — и как бывшему фронтовику, и как энергичному молодому сотруднику «поднимать» заповедник «Ольвия», который сильно пострадал за годы войны. Планировалось,

что это ненадолго (на годик, другой), а оказалось — на всю жизнь.

Через год прежнего директора Института П.П. Ефименко, который посылал А.В. Буракова наладить работу заповедника, сняли, а новому руководству было уже не до него... Кроме того, под благовидным предлогом просто удалили из Киева одного из тех, кто составлял (по тогдашним представлениям) «позор» Института. А.В. Бураков, как, например, и Д.Т. Березовец, также вкусивший «радости» немецкого плена [Сухобоков, 2010, с. 129], всегда чувствовал за спиной гебистское дыхание соответствующей графы в личном деле о «длительном пребывании на оккупированной территории». Это, конечно, не могло не отразиться на его научной карьере, особенно учитывая резко заидеологизированную взрывоопасную обстановку в Институте как в сталинские, так и в хрущевско-брежневские времена.

Но такой уж был у Анатолия Виссарионовича характер, что какое бы дело не поручали ему, он брался за него основательно, нисколько не сетуя на превратности судьбы и отдавая ему всю свою энергию, способности и время. Немного позднее ученый вспоминал об этом, можно сказать, одном из самых волнующих эпизодов в своей жизни так: «Когда волею судеб я оказался в Ольвии, Л.М. Славин подробно ознакомил меня со всеми раскопанными участками, рассказал об истории этого древнегреческого города, дал список основной литературы и постепенно из славяниста я переквалифицировался в античника, о чем никогда потом не пожалел» [Бураков, 1996, с. 59].

И это действительно так! Несмотря на то, что А.В. Бураков специализировался в ЛГУ по славянской археологии, первые самостоятельные раскопки провел на памятниках эпохи бронзы и раннесредневекового времени, и к своей античности (из-за прихоти изменчивой судьбы) пришел достаточно поздно (уже в 35 лет!), он все же сумел себя там найти [Буйских, 1994, с. 155]. В итоге, то, что сделано им в антиковедении вызывает теперь искреннее и глубокое уважение и желание учиться у него крепости духа, целостности характера, таланту поисковика — разведчика и раскопщика потому, что это было сделано добротнo, тщательно, честно и, это отметим особо, в большинстве своем — впервые в нашей археологической науке.

Так, он впервые осуществил многолетние (1954—1968), широкомасштабные и планомерные раскопки одного из наиболее сложных и ярких памятников Ольвийской округи римского времени — Козырского городища [Бураков, 1957; 1962; 1970]. Результат работы А.В. Буракова таков, что это городище и поныне остается единственным античным сельским поселением Северо-Западного Причерноморья, исследованным монографически [Крыжицкий, Буйских, Отрешко, 1990, с. 87—88; Буйских, 1994,

с. 155; 1999, с. 146] в чем, конечно, несомненная личная заслуга ученого.

За годы раскопок им были исследованы здесь впервые зафиксированные на ольвийской хоре первых веков н.э. фортификационные сооружения, выстроенные по римским военнотехническим образцам; открыт целый квартал с улицами и жилыми домами; изучены остатки некрополя; получен богатейший, разносторонний вещественный материал — керамика, изделия из металла, кости, стекла, камня; установлены хронологические рамки существования памятника. Последние стали надежным археологическим репером для воссоздания основных этапов истории Ольвии и ее хоры в послегетскую эпоху.

По материалам раскопок А.В. Бураков подготовил и с блеском защитил кандидатскую диссертацию [Бураков, 1970а]. На ее основе он вскоре написал и издал монографию [Бураков, 1976], которая уже давно перешла в ряд классических трудов и служит настольной книгой для всех, кто занимается изучением древностей римского времени в Северном Причерноморье и за его пределами. По своему значению она открыла тогда — в середине 70-х годов XX в. совершенно новый этап исследования не только хоры Ольвии, но и сельской территории античных северопричерноморских государств вообще [Буйских, 2007, с. 74].

А.В. Бураков впервые ввел в научный оборот совершенно новую, ранее неизвестную в регионе уникальную группу археологического материала — фрески и известково-гипсовые настенные рельефы из Козырки [Бураков, 1966], которая встала в один ряд с выдающимися памятниками провинциально-римского искусства [Буйских, 1994, с. 155]. Также впервые в историографии исследователь (в творческом содружестве с С.Д. Крыжицким) предложил реконструкцию сельских жилых домов античного Причерноморья на примере квартала построек, раскопанных им в Козырке [Крыжицкий, Бураков, 1975].

На основе тщательного изучения редкостной находки из Козырки — терракоты с изображением римского воина — А.В. Бураков [Бураков, 1988] впервые выделил новый тип ольвийских терракот, доказав их местное производство [Савельева, Савельев, 2012, с. 42].

Вслед за Козыrkой, в относительно короткий промежуток времени (1972—1978), ученый впервые осуществил раскопки целой системы городищ ольвийской хоры первых веков нашей эры — Мыс, Петуховка-2, Днепровское-2, Старая Богдановка-2, Станислав, Скелька, Золотой Мыс, разработал их периодизацию, выделил и исследовал наиболее характерные черты их материальной и духовной культуры [Бураков, 1985; 1994].

Под умелым руководством А.В. Буракова и при его активном личном участии, им и его

учениками (В.М. Отрепко, Б.В. Магомедовым, С.Б. Буйских, М.М. Иевлевым) впервые была проведена беспрецедентная многолетняя археологическая разведка Северного Причерноморья (1973—1977), охватившая территорию от Одесского залива на западе до Сиваша на востоке — юго-востоке, что дало возможность надежно установить границы Ольвийского полиса на разных этапах его существования, получить картину динамики устройства ольвийской хоры, открыть около 300 ранее неизвестных памятников, значительно пополнить источниковедческую базу для исторической географии Северного Причерноморья.

Венцом многолетней самоотверженной полевой деятельности ученого стало фундаментальное исследование А.В. Буракова «Хора Ольвии первых веков н.э.», работе над которым он посвятил более девяти лет (с 1975 г. до выхода на пенсию в июне 1986 г.). Этот капитальный труд стал важной и необходимой составной частью коллективной монографии «Сельская округа Ольвии» [Крыжицкий, Буйских, Бураков, Отрепко 1989], где впервые в историографии было осуществлено комплексное исследование хоры Ольвии — от начала греческой колонизации региона и основания в VI в. до н.э. первых архаических поселений до прекращения жизни на хоре в позднеантичное время в конце III — начале IV вв. н. э. Книга стала заметной вехой в отечественном антиковедении конца XX в. и получила положительную оценку в отечественной и зарубежной литературе [Буйских, 2009, с. 560].

Отмечая вклад А.В. Буракова в античную археологию Северного Причерноморья, следует в то же время подчеркнуть, что в ее рамках он никогда не замыкался. Среди его научных публикаций есть статьи, посвященные памятникам эпохи бронзы (1955, 1961) и средневековья (1953, 1991), работы искусствоведческого характера (1966, 1988), а также очерк истории с. Парутино, написанный для «Истории городов и сел Украины» (1981). Не ограничивался он и проблематикой ольвийской хоры. Так, две его очень интересные работы посвящены погребальным сооружениям ольвийского некрополя (1979, 1980). Вместе с В.В. Лапиным и Б.В. Борисовым им был написан также первый полновесный научный путеводитель по Ольвии (1959).

Всего тридцать печатных работ составляют научное наследие А.В. Буракова. Он никогда не гнался за их количеством, не раз повторяя, что «основные научные труды, которые остаются после археолога — это его научные отчеты». Не будем также забывать, что на ту часть его жизни, которая была отдана науке, из прожитых им 82 лет, было отпущено не так уж много. Кроме того, интенсивная полевая, камеральная и кабинетная научная деятельность была неразрывно связана с самоотверженной

А.В. Бураков и С.Б. Буйских в археологической разведке по Очаковщине. Июнь 1973 г.

работой в заповеднике «Ольвия», которой, как и археологическому полю, он отдавал себя без остатка — как заведующий, как научный сотрудник, как руководитель реставрационных и консервационных работ. Кроме того, А.В. Бураков был активным членом Очаковского и Николаевского отделений Общества охраны памятников истории и культуры, вел постоянную просветительскую работу, выступая с научно-популярными статьями в прессе, читая многочисленные лекции на предприятиях Николаевщины и проводя экскурсии по Ольвии и окружающим ее археологическим памятникам хоры.

Символично, что тридцать печатных работ А.В. Буракова дополняют его тридцать научных отчетов («основных научных трудов») о разведках и раскопках разных лет, которые по своей обстоятельности и аккуратности считаются одними из лучших в Научном архиве Института археологии НАНУ. И в этом тоже — весь Анатолий Виссарионович, который всегда работал (и нас учил так работать) — основательно, вдохновенно и честно.

Пребывая далеко от научных центров, лишенный возможности постоянного общения с живительной профессиональной средой, не имея возможности ездить на громкие научные форумы (тем более — зарубежные) и оперативно знакомиться с новинками археологической литературы, Анатолий Виссарионович смог подняться выше «местечковости» и провинциализма [Буйских, 2002, с. 147], всегда оставаясь настоящим интеллигентом и антиковедом высочайшего уровня. Чудесные человеческие качества А.В. Буракова — скромность, неприхотливость, трудолюбие, доброжелательность, чуткость, глубокий внутренний такт, живая мудрость и оптимизм способствовали тому, что он смог собрать вокруг себя и воспитать достаточно широкий круг верных учеников и последователей, которым щедро передавал все, чему научили его жизнь и любимая профессия, и

которые теперь продолжают его дело в археологической науке, испытывая чувство глубокой благодарности и любви к своему Учителю.

Имя А.В. Буракова золотыми буквами вписано в историю изучения античных (и иных) причерноморских древностей Украины, в первую очередь потому, что именно ему принадлежит заслуга археологического исследования двух замечательных памятников ее юга — поселения эпохи бронзы у с. Змеевка на Херсонщине и городища первых веков нашей эры у с. Козырка близ Ольвии. Недаром этот факт особенно подчеркивался во всех без исключения характеристиках, которые составлялись на А.В. Буракова за долгие годы его работы в Институте [Буйских, 2002, с. 147]. Оспорить его невозможно. Теперь он принадлежит вечности.

Березанська С.С. Бронзовий вік / С.С. Березанська, В.В. Отрошенко // Давня історія України. — Т. 1. — К., 1997. — С. 384—529.

Блаватский В.Д. В.В. Фармаковский — исследователь античного мира / В.Д. Блаватский // КСИ-ИМК. — 1948. — Вып. 22. — С. 8—13.

Буйских С.Б. До 75-річчя А.В. Буракова / С.Б. Буйських // Археологія. — 1994. — № 4. — С. 154—155.

Буйских С.Б. До 80-річчя А.В. Буракова / С.Б. Буйських // Археологія. — 1999. — № 3. — С. 145—146.

Буйских С.Б. Пам'яті Анатолія Віссаріоновича Буракова / С.Б. Буйських // Археологія. — 2002. — № 2. — С. 145—148.

Буйских С.Б. Хора Ольвійського поліса (до історії наукової розробки проблеми) / С.Б. Буйських // Археологія. — 2007. — № 1. — С. 66—77.

Буйских С.Б. Сложение, принадлежность и ранние этапы развития античной хоры в Нижнем Побужье. Часть II. / С.Б. Буйских // БИ. — 2008. — Вып. 19. — С. 519—565.

Бураков А.В. Слов'янське поселення на Нижньому Дніпрі / А.В. Бураков // ВАН. — 1953. — № 10. — С. 38—42.

Бураков А.В. Раскопки в с. Змеевка Херсонской области / А.В. Бураков // КСИА АН УССР. — 1955. — № 4. — С. 109—110.

Бураков А.В. Исследования Козырского городища / А.В. Бураков // КСИА АН УССР. — 1957. — № 7. — С. 81—82.

Бураков А.В. Поселення епохи бронзи біля с. Зміївка / А.В. Бураков // АП УРСР. — 1961. — Т. 10. — С. 29—39.

Бураков А.В. Городище біля с. Козирки поблизу Ольвії / А.В. Бураков // АП УРСР. — 1962. — Т. 11. — С. 49—96.

Бураков А.В. Известково-гипсовые карнизы и фрески Козырского городища / А.В. Бураков // КАМ. — М., 1966. — С. 53—62.

Бураков А.В. Козырское городище / А.В. Бураков // РЕІУ. — К., 1970. — Т. 2. — С. 415.

Бураков А.В. Козырское городище Ольвийской хоры. Автореф. дисс. ... канд. ист. наук / А.В. Бураков. — К., 1970а. — 29 с.

Бураков А.В. Козырское городище рубежа и первых столетий нашей эры / А.В. Бураков. — К., 1976 — 160 с.

Бураков А.В. Сельская округа Ольвии в первые века нашей эры / А.В. Бураков // ПИО. — Парутино, 1985. — С. 11—12.

Бураков А.В. Теракота воіна з Козирки / А.В. Бураков // Археологія. — 1988. — Вип. 63. — С. 73—75.

Бураков А.В. Периодизация укрепленных поселений Ольвийской хоры первых веков нашей эры / А.В. Бураков // Ольвия—2000. Тез докл. конф. — Николаев, 1994. — С. 25—27.

Бураков А.В. Таким он запомнился мне... / А.В. Бураков // Мир Ольвии. — К., 1996. — С. 58—62.

Гаркуша Н.М. Борис Владимирович Фармаковский / Н.М. Гаркуша. — Николаев, 2010. — 44 с.

Зуев В.Ю. Ярослав Васильевич Доманский (1928—2004) В.Ю. Зуев // МБ(Н)ААЭ. — Т. 1. — СПб., 2006. — С. 7—32.

Карасев А.Н. Б.В. Фармаковский и Ольвия / А.Н. Карасев // ХКААМ. — М., 1976. — С. 13—21.

Крыжицкий С.Д. Сельская округа Ольвии / С.Д. Крыжицкий, С.Б. Буйских, А.В. Бураков, В.М. Отрешко. — К., 1989. — 240 с.

Крыжицкий С.Д. Античные поселения Нижнего Побужья / С.Д. Крыжицкий, С.Б. Буйских, В.М. Отрешко. — К., 1990. — 136 с.

Крыжицкий С.Д. Опыт реконструкции жилых домов поселения Ольвийской периферии первых веков нашей эры у с. Козирки / С.Д. Крыжицкий, А.В. Бураков // Ольвия. — К., 1975. — С. 192—219.

Лесков О.М. Зрубна культура / О.М. Лесков // Археологія УРСР. — Т. 1. — К., 1971. — С. 404—428.

Мезенцева І.Г. Дослідники археології України / І. Г. Мезенцева. — Чернігів, 1997. — 205 с.

Назаров В.В. В.В. Лапін як дослідник античної Березані / В.В. Назаров // Археологія. — 1997. — № 4. — С. 134—140.

Отрощенко В.В. Белозерская культура / В.В. Отрощенко // Археологія УССР. — Т. 1. — К., 1986. — С. 519—526.

Отрощенко В.В. Белозерская культура / В.В. Отрощенко // Культуры эпохи бронзы на территории Украины. — К., 1986а. — С. 117—152.

Савельева К.С. Теракотові статуетки римських воїнів з Північно-Західного Причорномор'я / К.С. Савельева, О.К. Савельев // Археологія. — 2012. — № 1. — С. 42—47.

Станицына Г.А. Неопубликованные работы В.В.Лапина в НА ИА НАНУ / Г.А. Станицына // Vita antiqua. — 2009. — № 7—8. — С. 293—296.

Сухобоков О.В. Дмитро Тарасович Березовець / О.В. Сухобоков // АНТ. — 2009/2010. — №№ 22 — 24. — С. 124—130.

Тихонов И.Л. Археология в Санкт-Петербургском университете / И.Л. Тихонов. — СПб., 2003. — 328 с.

Тихонов И.Л. Отзыв Т.Н.Книпович на дипломную работу Я.В.Доманского / И.Л. Тихонов // ЕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ. Сб. памяти Я.В. Доманского. СПб., 2007. — С. 286—292.

Фармаковская Т.И. Борис Владимирович Фармаковский / Т.И. Фармаковская. — К., 1988. — 216 с.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Материалы к биобиблиографии к. и. н. А.В. Буракова (14.10.1919 — 30.08.2001) *

1953

1. Слов'янське поселення на Нижньому Дніпрі // ВАН УССР. — 1953. — № 10. — С. 38—42.

1955

2. Раскопки в с. Змеевка Херсонской области // КСИА АН УССР. — 1955. — № 4. — С. 109—110.

1957

3. Исследования Козырского городища // КСИА АН УССР. — 1957. — № 7. — С. 81—82.

1959

4. Ольвия. — К., 1959. — 80 с. (соавторы — В.В. Лапин, Б.В. Борисов).

1961

5. Поселення епохи бронзи біля с. Зміївка // АП. — 1961. — Т. X. — С. 29—39.

1962

6. Городище біля с. Козирки поблизу Ольвії // АП. — 1962. — Т. XI. — С. 49—96.

1966

7. Известково-гипсовые карнизы и фрески Козырского городища // КАМ. — М., 1966. — С. 53—62.

1970

8. Козырское городище Ольвийской хоры // Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — К., 1970. — 29 с.

9. Козирське городище // РЕІУ. — К., 1970. — С. 415.

1973

10. Работы Ольвийской экспедиции // АО 1972 г. — М., 1973. — С. 298—299 (соавторы — С.Д. Крыжицкий, Н.А. Лейпунская, В.М. Отрешко, А.С. Русяева).

* Составлены С.Б. Буйских.

- 1974
11. Работы Периферийного отряда Ольвийской экспедиции // АО 1973 г. — М., 1974. — С. 253—254 (соавторы — В.М. Отрешко, С.Б. Буйских).
- 1975
12. Работы Периферийного отряда Ольвийской экспедиции // АО 1974 г. — М., 1975. — С. 262—263 (соавторы — С.Б. Буйских, В.М. Отрешко, В.И. Назарчук).
13. Опыт реконструкции жилых домов поселения Ольвийской периферии первых веков нашей эры у с. Козырки // Ольвия. — К., 1975. — С. 192—219 (соавтор — С.Д. Крыжицкий).
- 1976
14. Разведки Периферийного и Геофизического отрядов Ольвийской экспедиции // АО 1975 г. — М., 1976. — С. 311 (соавторы — В.М. Отрешко, С.Б. Буйских, В.П. Дудкин).
15. Козырское городище рубежа и первых столетий нашей эры. — К., 1976. — 160 с.
- 1977
16. Работы Периферийного отряда Ольвийской экспедиции // АО 1976 г. — М., 1977. — С. 274—275 (соавтор — С.Б. Буйских).
17. Античне городище на мису між Березанським і Сосицьким лиманами // Археологія. — 1977. — Вип. 20. — С. 79—90 (співавтор — С.Б. Буйських).
- 1979
18. Работы Периферийного отряда Ольвийской экспедиции // АО 1978 г. — М., 1979. — С. 310 (соавтор — С.Б. Буйских).
19. Кам'яний склеп Ольвійського некрополя // Археологія. — 1979. — Вип. 31. — С. 75—82.
- 1980
20. К истории ольвийской сельской округи // ИААСП. — К., 1980. — С. 3—18 (соавторы — С.Д. Крыжицкий, В.В. Рубан, В.М. Отрешко, С.Б. Буйских).
21. Земляной склеп Ольвийского некрополя // ИААСП. — К., 1980. — С. 64—75.
22. Раскопки городища Скелька // АО 1979 г. — М., 1980. — С. 258.
- 1981
23. Козырское городище // УСЭ. — Т. 5. — К., —1981. — С. 164.
24. Парутино // ИГС УССР. — Том «Николаевская область». — К., 1981. — С. 565—572 (соавторы — Е.Г. Попов, Н.П. Потривцев, Н.Ф. Сивачек, Ю.И. Шурыгин).
- 1985
25. Сельская округа Ольвии в первые века нашей эры // ПИО. — Парутино, 1985. — С. 11—12.
- 1988
26. Теракота воіна з Козирки // Археологія. — 1988. — Вип. 63. — С. 73—75.
- 1989
27. Сельская округа Ольвии. — К., 1989. — 240 с. (соавторы — С.Д. Крыжицкий, С.Б. Буйских, В.М. Отрешко).
- 1991
28. Полів'яний посуд з городища Дніпровське-2 // Археологія. — 1991. — № 4. — С. 105—109.
- 1994
29. Периодизация укрепленных поселений Ольвийской хоры первых веков нашей эры // Ольвия — 2000. Тез. докл. междунар. конф. — Николаев, 1994. — С. 25—27.
- 1996
30. Таким он запомнился мне ... // Мир Ольвии. Памятник исследователю и исследование памятника. Матер. чтений к 90-летию проф. Л.М. Славина. — К., 1996. — С. 58—62.

С. Б. Буйських

А.В. БУРАКОВ — ДОСЛІДНИК
ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ
СТАРОЖИТНОСТЕЙ УКРАЇНИ

У статті подано аналітичний науковий нарис життєвого та творчого шляху відомого вченого-археолога А.В. Буракова (1919—2001). Свого часу майбутній вчений починав дослідження з розкопок пам'яток епохи бронзи та ранньосередньовічного часу, а згодом став визначним антикознавцем, розкопки та розвідки якого склали справжню епоху в дослідженні хорі Ольвійського поліса. Багато сил та енергії він приклав до розвитку наукової та науково-просвітницької діяльності заповідника «Ольвія», з яким його життя було пов'язане майже півстоліття.

S. B u y s k y k h

A.V. BURAKOV — RESEARCHER
OF THE UKRAINIAN BLACK SEA
ANTIQUITIES

The article presents an analytical essay about life and work of A. Burakov (1919—2001) the well-known archaeologist. At the time, future scientist, started with studying the Bronze Age sites and hereafter was involved in mediaeval researches. Later he became a prominent in antiquity. His excavations and researches represent the whole era in Olbia study. He put a lot of energy to develop scientific and educational activities of the reserve «Olbia» and became related for almost half a century

Н. М. Булик

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА ТА АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ НА ЗАХОДІ УКРАЇНИ ДО ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто процес формування академічної археологічної науки на заході України. Головну увагу звернуто на Наукове товариство імені Шевченка. Досліджено кілька аспектів його археологічної діяльності, це — польові дослідження, формування музейних збірок, публікація археологічної літератури. Прослідковано наукові контакти львівських археологів з іншими вченими.

К л ю ч о в і с л о в а: історія археології, Наукове товариство імені Шевченка, археологічні студії, археологічні колекції, польові дослідження, висоцька культура.

У XIX ст. Львів виокремився як один з потужних археологічних наукових центрів в Україні. Львівська археологія розвивалася паралельно з європейською. Вона пройшла кілька етапів. Археологію XIX ст. можемо умовно поділити на романтичну археологію (бл. 1818—1875), позитивістичну (1875—1892) і на зламі XIX—XX ст. — період культурно-історичної школи. Саме на третьому етапі відбувається формування академічної науки.

Археологія Львова на зламі XIX—XX ст. представлена Львівським університетом та Науковим товариством імені Шевченка (далі НТШ). Відрадно, що у НТШ працювали фахівці, які студіювали археологію в університеті — Володимир Гребеняк, Ярослав Пастернак, а також талановитий самоук, який хоч і не був студентом університету, все ж слухав лекції з археології першого професора кафедри класичної археології Кароля Гадачека — Богдан Януш.

Саме ці молоді кадри, отримавши відповідну освіту, допомогли забезпечити належний рівень розвитку археології у стінах НТШ.

До виникнення НТШ львівська українська археологія уже мала певні наукові здобутки. Доцільно пригадати розкопки літописних Галича, Львова, Звенигорода, які проводили представники Ставропігійського інституту під керівництвом Антона Петрушевича та Ісидора Шараневича, формування археологічних відділів у музеях, організацію виставок тощо [Булик, 2008, с. 407—428; 2009, с. 307—321; 2011, с. 415—428]. Однак, у 1890-х роках старше покоління діячів Ставропігії відходить від археології, а молоде — переходить на москвофільські позиції, археологія перестає бути однією з головних галузей наукових досліджень. В цей час у Ставропігії з'являється гідний конкурент — Наукове товариство імені Шевченка, яке консолідує наукові сили українського національного спрямування.

Діяльність Товариства та особистий внесок у його розвиток Михайла Грушевського (фото на с. 59) заслуговує на особливу увагу у науковому та культурному житті Львова кінця XIX ст. і займає далеко не останнє місце у історії археології заходу України.

Вчений розвинув навколо НТШ масштабну археологічну діяльність у кількох напрямках, зокрема, це польові дослідження, формування музею, публікація археологічних матеріалів, участь у конференціях і з'їздах, налагодив контакти з провідними вченими галузі.

На окрему увагу заслуговує позиція М. Грушевського та НТШ щодо національних проблем, про яку голосно заговорили під час проведення Археологічних з'їздів. Проаналізувати ці аспекти діяльності НТШ і є метою запропонованої статті.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКИ

Перші загальні збори, тоді ще, Літературного товариства імені Шевченка, відбулися 4 червня 1874 р. До контрольної комісії увійшов археолог І. Шараневич [Гнатюк, 1986, с. 41]. Після реорганізації у наукову установу в березні 1892 р. НТШ перетворюється на всеукраїнську Академію наук. Основним завданням Товариства, згідно статуту, став збір та збереження пам'яток старовини [Грицак, 1990, с. 70].

У 1894 р. до Львова переїхав молодий та надзвичайно талановитий М. Грушевський (1866—1934), якого обрали головою НТШ (1897).

Незважаючи на те, що М. Грушевський все життя був вірний історії, його заслуги перед львівською археологією важко переоцінити. Без перебільшення можемо стверджувати, що впродовж 1894—1914 років навколо постаті М. Грушевського розвивалася вся українська історична та археологічна наука у НТШ. Насамперед, від М. Грушевського можна говорити про розвиток археології у Львові у повному сенсі цього поняття. Це не применшує ролі його попередників, які заклали добре підґрунтя для розвитку науки, хоча дослідження проводили здебільшого на аматорському рівні.

Історико-філософська секція під керівництвом М. Грушевського багато уваги приділяла археологічному напрямку роботи. В її межах допоміжними клітинами були Археологічна та Статистична комісії [Кубійович, 1991, с. 21]. Така позиція вченого не була простою даниною моді на археологію у XIX ст. М. Грушевський був учнем відомого археолога Володимира Антоновича і власним прикладом сприяв розвитку цієї молоді науки про старожитності у НТШ, свідченням чого, насамперед, є його власний науковий доробок. Вже у першому томі «Історії України-Руси» вчений писав: «до недавніх часів історія народів починалася першими історичними письменими звітками про них. Тепер дві молоді науки — археологія з антропологією й порівняльне язикознавство розширили науковий обрій далеко поза сіє границі» [Грушевський, 1898, с. 13]. Дослідник наголошував, що лише із залученням археологічних джерел можна реконструювати найдавнішу історію людства [Брайчевський, 1992, с. 202].

На порядок денний ставилися доповіді та точилися дискусії на археологічну тематику. Так, з 1894 по 1913 р. апробовано 32 теми, підготовлених на археологічних матеріалах [Крип'якевич, 1991, с. 396].

Про інтерес до археології свідчить і те, що на засідання історико-філософської секції 26 листопада 1913 р. М. Залізник подав проект заснування Археологічно-етнографічної комісії. Через місяць прийнято рішення про утворення Археологічної комісії, але активувати її вирішено пізніше [Крип'якевич, 1991, с. 410]. Однак реалізувати нові плани не вдалося, оскільки у

Михайло Грушевський (1866—1934)

розвиток науки у Львові внесла свої корективи Перша світова війна.

НТШ стало українською науковою установою, з якою пов'язаний розквіт української археології на зламі XIX—XX ст.

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Без досліджень в терені немислимий повноцінний розвиток археології. Перші польові роботи Товариства розпочав М. Грушевський у 1895 р. на великому могильнику біля сіл Чехи (зараз Лугове) і Висоцько на Львівщині [Петегрич, Павлів, 1991, с. 412; Бандрівський, Крушельницька, Купчинський, 1998, с. 6; Ситник, 2005, с. 14]. Відкриття пам'ятки належить І. Шараневичу, про що свідчать скупі замітки у літературі та пресі [Сподарикъ, 1929, с. 118—120; Археологічні знахідки, 1895].

На жаль, сьогодні важко визначити, який формат мали стосунки двох професорів — молодого М. Грушевського і поважного І. Шараневича. Видається, що на початку робіт вони досить прихильно ставилися один до одного і працювали спільно. Учасник експедиції Я. Сподарик згадує «въ половине мая приехал Шараневичъ съ проф. Михаиломъ Грушевскимъ. Я нашель ихъ в сеняхъ одной хаты» [Сподарикъ, 1929, с. 118]. Роботи тривали упродовж 1895—1898 рр. Як зазначає сам М. Грушевський,

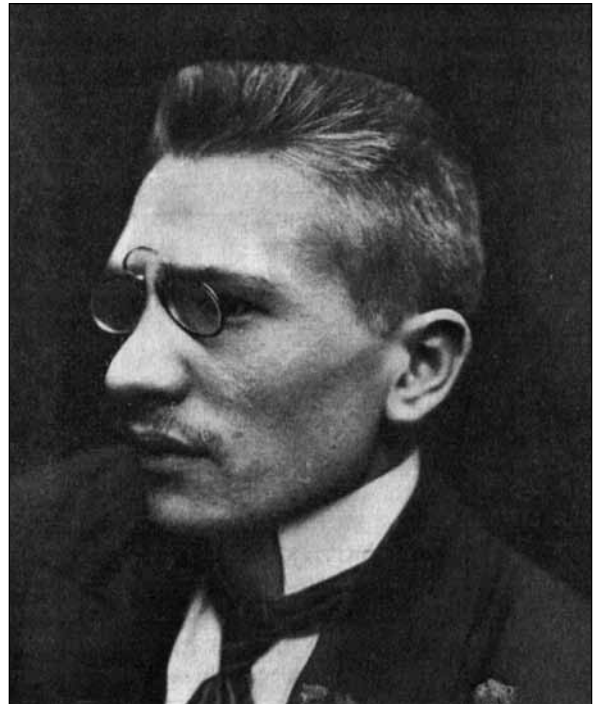
І. Шараневич дозволив йому користуватися своїми зарисовками «...я користувався автентичними дневниками р. 1895—1898 уділеними мені проф. Шараневичем» [Грушевський, 1899, с. 369].

Розкопки могильника проводились за новою методикою, яку переніс М. Грушевський з київського у львівський науковий центр [Пастернак, 1962, с. 9]. Йдеться про розкриття великих площ. У результаті кількарічної роботи досліджено понад 370 поховань. Аналіз речового матеріалу дав змогу виділити пам'ятку в окрему археологічну культуру і надати їй назву за місцем знаходження — культура Чехи-Висоцько. Дослідження могильника проведено фахово, свідченням чого є докладна фіксація матеріалів, вивчення стратиграфії пам'ятки, детальний аналіз речового комплексу, спроба пошуків аналогій з іншими культурами. Окрім цього, із розкопок захоронень залишилися ситуаційні плани та фотоматеріали, які підкреслюють професіоналізм дослідників.

Ці відкриття стали новим етапом розвитку української археології Львова. На прикладі пам'ятки бачимо зміни, що відбулися у методиці археологічних досліджень у 1890-х роках. Розкопки провели видатні представники двох різних генерацій українських археологів — І. Шараневич і на 37 років молодший М. Грушевський, вихований в іншій епосі, а також в іншому науковому середовищі. Можливо тому, на інформацію М. Грушевського, як більш достовірну, покладалися сучасники. Прикладом є лист Ф. Вовка до В. Гнатюка від 20 вересня 1900 р.: «Якщо здобудете мені працю Шараневича то буду дуже дякува(ти). А усе-таки мені цікавішим було мати розрізи могил зроблені д. Грушевським бо між нами кажучи, на археологію Шараневичову покладатися дуже не можна» [Листування Федора Вовка, 2001, с. 35].

Практична археологія охоплює короткий період наукової діяльності М. Грушевського, однак, польові дослідження мали вплив на його подальші роботи про найдавніше минуле. Ставлення і розуміння М. Грушевським результатів археологічних досліджень ілюструють висновки до статті 1904 р., де автор пише: «ми повинні залишити археології те, що вона мусить і може нам дати — історію культури певної території, нехай вона се зробить свобідно, не в'яжучись з історичними відомостями» [Грушевський, 1904, с. 330].

Роботи дослідника були лише початком масштабних польових робіт, які проводили на теренах заходу України члени НТШ. Серед молодих послідовників історика відзначилися Володимир Гребеняк та Богдан Януш (фото вгорі). Були вони приблизно однолітками і у львівській науці початку ХХ ст. представляли нове покоління археологів.

Богдан Януш (1889(?)—1930)

Б. Януш займався археологією до Першої світової війни. Він здійснив чимало розвідок по Галичині з метою збору матеріалу. Його близький колега В. Антоневич згадував, «мало хто так знав свій терен як власне Б. Януш і що часом мандрівки свої здійснював без гроша в кишені знали лише товариші по мандрівках» [Antoniewicz, 1931—32, s. 166—167]. Однак, стаціонарних розкопок в цей час він не проводив.

Володимир Гребеняк познайомився з практичною археологією ще будучи студентом університету. Разом з своїм товаришем Ярославом Пастернаком вони взяли участь у експедиції у печеру Вертеба під керівництвом антрополога Я. Чекановського (Див. фото на с. 61). Згодом В. Гребеняка зацікавили пам'ятки скіфського часу. Йому належить особлива заслуга у вивченні висоцької культури. Він першим зробив комплексне зіставлення її пам'яток і аргументував їх окремішність серед інших культур [Бандрівський, 1998, с. 80]. За фінансової підтримки НТШ він проводив масштабні розвідки і невеличкі розкопки у Галичині.

МУЗЕЙ НТШ

Ще одним кроком у розвитку археології у НТШ було створення музею (1893). М. Грушевський першим очолив його управу [Хроніка, 1903, с. 8]. Колекція формувалася до утворення археологічного відділу, однак, до 1900 р. у музеї зберігалися лише окремі експонати [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 42].

Кафедра антропології Львівського університету. Стоять: В. Гребеняк (четвертий зліва), Я. Пастернак (другий справа)

Археологічний відділ у музеї виокремився у 1900 р. [Петегрич, 1996, с. 61]. Складався він з двох частин: систематичної збірки предметів та копій з західноєвропейських розкопок і збірки предметів, виявлених на території України [Тимчасовий Каталог, 1911, с. 5].

Для поповнення фондів НТШ видало кілька відозв до населення. У 1901 р. М. Грушевським особливий акцент було зроблено на археологічні знахідки: «...просимо надсилати до нашого музею всякі потрібні для цього річи, а то — старинности: предмети з розкопок і випадкових находок на українсько-руській території (з можливо докладним означенням місця й обставин нахідки) — вироби з каменя, кости й бронзи, уламки шкляних наручників і намиста, хрестики й окраси, старосвітські залізні приряди...» [Грушевський, 1901, с. 3]. Не стояли осторонь формування музейної збірки й інші члени НТШ. Зокрема І. Франко та В. Гнатюк у 1902 р. опублікували у «Літературно-науковому віснику» звернення, у якому писали: «Наш край багатий історичними та археологічними пам'ятками тисячолітнього життя як мало котрий інший ... Всіх наших читачів, усіх прихильників нашого розвою просимо уклінно збирати такі пам'ятки і посилати їх до НТШ» [Франко, Гнатюк, 1902, с. 77].

Важливим питанням у формуванні археологічного відділу музею стала систематизація колекції з археології. М. Грушевський запропонував сформувати фондові збірки за проблемно-хронологічним принципом. Необхідними елементами вчений вважав: а) колекцію західноєвропейських типів археологічних культур палеоліту, неоліту; б) колекцію доби бронзи і ранньозалізного віку з середньодунайських і західноєвропейських земель; в) колекцію різних хронологічних періодів з українських земель [Крип'якевич, 1991, с. 410]. Щоб експозиція була хронологічно повноцінною М. Грушевський звернувся до Ф. Вовка з проханням закупити колекцію знарядь з палеолітичних стоянок у Франції. Завдяки Ф. Вовку у 1903 р. музей НТШ поповнився унікальними зразками ашельських ручних рубил [Ситник, 1999, с. 9]. Крім того, Ф. Вовк надслав до Львова рідкісні знахідки придбані у Італії, Швейцарії, Єгипті [Петегрич, 1996, с. 61]. У 1904 р. Ф. Вовк особисто займався впорядкуванням археологічної збірки Музею [Кубійович, 1991, с. 28].

У 1907 р. археологічні фонди музею поповнено колекцією зі Східної Волині, яка налічувала більше 1,3 тис. виробів кам'яної доби [Кубійович, 1991, с. 28]. Впорядкуванням її займався Б. Януш, який з 15 грудня 1907 до

Будинок Академічного Дому

Будинок Наукового товариства імені Шевченка на вул. Винниченка, 24

жовтня 1908 року працював в археологічному відділі музею НТШ. Б. Януш мав вроджений талант впорядковувати археологічні збірки. Не випадково перші наукові розвідки Б. Януша були присвячені діяльності музею та характеристиці його археологічних колекцій [Janusz, 1909].

Музей мав проблеми з приміщенням. Кімнати Академічного Дому (фото вгорі), які використовувалися для експонування речей з 1907 р., не відповідали музейним вимогам [Берест, Таравська, 2000, с. 230]. За таких обставин В. Гребеняк писав: «...в тісних мурах Академічного Дому Музей робить враження не столичного,

а провінційного музею» [Залізняк, 1911, с. 58]. Станом на 1908 р. всі археологічні та етнографічні колекції музею НТШ містилися у великій залі засідань товариства [Тимчасовий Каталог, 1911, с. 3].

Збірки музею постійно поповнювалися. У 1910 р. матеріали з городища «Княжа Гора», датовані XII—XIII ст. передав М. Біляшевський [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 34, арк. 34].

У 1912 р. Товариство купило кам'яницю на вул. Чернецького, 24 (зараз Винниченка) і перенесло туди музей (фото на с. 62). Для музею відводилось п'ять залів, два з яких займала археологія [ЦДІАУ у Львові ф. 309, оп. 1, спр. 35, арк. 8; Гнатюк, 1986, с. 142].

З 1913 р. на посаді апліката музею НТШ працював В. Гребеняк. Саме в НТШ студент IV курсу університету починає формуватися як вчений-археолог. Завдяки роботі В. Гребеняка підготовлено тимчасовий каталог музею (рис. 1). Тоді археологічна колекція налічувала 5012 од. зб. [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 31, арк. 14].

Цікавою видається співпраця музею НТШ з іншими музеями Львова. У 1913 р. велися переговори з Національним музеєм про передачу до нього ікон та іконостасів. У червні 1914 р. укладено угоду між музеями про поділ прав на збирання експонатів, згідно якої музей НТШ мав право збирати етнографічні, археологічні та фізіографічні експонати [Хить, 2003, с. 93; Олійник, 2005, с. 13].

Напередодні Першої світової війни археологічна збірка музею НТШ була найбільшою у Східній Галичині (фото на с. 64). Кількість експонатів перевищувала 19 тис. од. зб., в той час як у 1909 р. налічувалося менше 2 тис.

Варто зауважити, що працівники музею на досить високому рівні опрацьовували археологічні знахідки, систематизували їх і каталогізували [Тимчасовий Каталог, 1911].

ПУБЛІКАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ

Окрім польової роботи і інвентаризації отриманих знахідок важливе значення для науки має оприлюднення результатів досліджень на сторінках друкованих видань. І в цьому напрямку роботи НТШ зробило величезний вклад у розвиток археології України.

Друковані праці на археологічну тематику були представлені кількома рубриками, це — публікації результатів власних досліджень, опрацювання випадкових знахідок, хроніка найважливіших подій, рецензії тощо.

Серед перших дописувачів на теми археології бачимо М. Грушевського, Ф. Вовка, І. Франка, В. Гнатюка. Двох останніх не можемо зарахувати до археологічного середовища Львова, але для вчених такого рангу у XIX ст. зацікавлення археологією — річ закономірна.

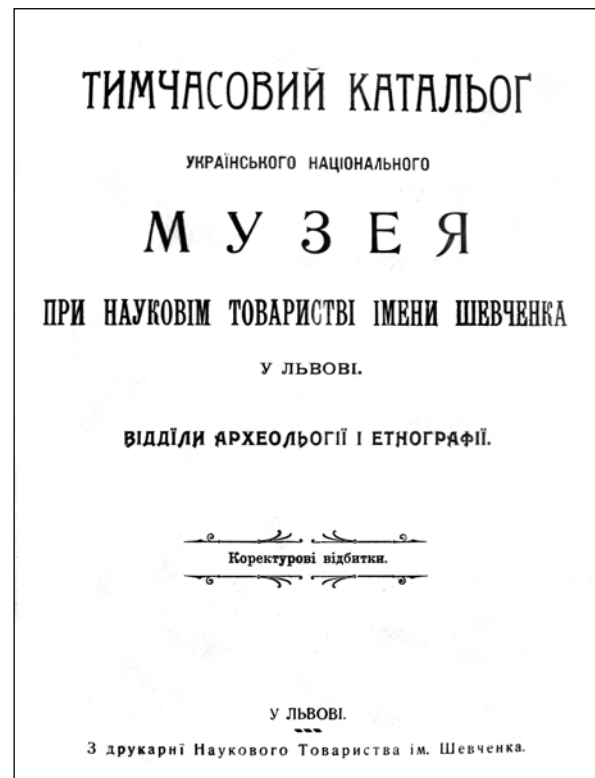

Рис. 1. Титульна сторінка каталогу Музею НТШ

Початок XX ст. додав до цього переліку ще кілька імен. Насамперед варто відзначити В. Гребеняка, Б. Януша, Й. Пеленського.

Головним друкованим органом, поза всяким сумнівом, були «Записки НТШ», 120 томів яких побачили світ під редакцією М. Грушевського [Крип'якевич, 2001, с. 242]. Редактор і започаткував археологічну тематику на їх сторінках. У 1895 р. він опублікував попередні результати досліджень у Чехах [Грушевський, 1895, с. 11—12; 1895а, с. 1]. Підсумовуюча стаття про похоронне поле в Чехах побачила світ в цьому ж збірнику у 1899 р. [Грушевський, 1899, с. 1—22].

М. Грушевський неодноразово звертався до пам'яток археології княжої доби. Цій тематиці присвячено велику теоретичну статтю про літописний Звенигород [Грушевський, 1899а, с. 1—28.]. Автор розв'язав дискусійне питання про локалізацію літописного Звенигорода. Він перший використав підвісні свинцеві печатки від князівських грамот у справі локалізації стольного міста [Бандрівський, 2004, с. 611].

Ще одна стаття «Молотівське срібло» [Грушевський, 1898а, с. 1—6], про скарб срібних речей виявлений у 1896 р. в с. Демидові на Львівщині, розв'язала наукову дискусію між українськими і польськими дослідниками, в якій останні намагалися довести, що руські бояри не мали своїх печаток [Зарубій, 2009, с. 18].

На сторінках Записок НТШ публікує свої перші статті Богдан Януш [Януш, 1907]. З'являються археологічні нотатки В. Щербаківського «Лопушанський «Святовид» та І. Франка «Неолітичні знахідки в околицях Нагуевич».

У квітні 1914 р. членом Етнографічної комісії НТШ став В. Гребеняк. На сторінках «Записок НТШ» він друкує цілком зрілі статті [Гребеняк, 1914; 1915]. Окрім цього, В. Гребеняк був постійним дописувачем рубрики «Наукова хроніка», його перу належала велика кількість рецензій на археологічні праці та відгуків на наукові форуми.

Після заснування «Літературно-наукового вісника» (1898) та збірника «Матеріали до українсько-руської етнології» (1899) ця молода, і до певної міри модна наука про старожитності зайняла належне місце у структурі згаданих збірників. У «Матеріалах до українсько-руської етнології» опубліковано велику узагальнюючу статтю Ф. Вовка [Вовк, 1905, с. 1—27]. Тут вийшли результати досліджень Кирилівської стоянки. Археологічна тематика на його сторінках представлена також невеличкими замітками інформаційного характеру. Автор ставив за мету донести до наукових кіл події археологічного життя в Україні, зокрема інформував про проведення форумів не лише в Україні, а й за її межами [Вовк, 1900, с. 174; с. 180—181]. В. Гребеняк, маючи досвід роботи в галузі антропології, ініціював створення антропологічного розділу у «Матеріалах до української етнології».

КОНТАКТИ І УЧАСТЬ У НАУКОВИХ ФОРУМАХ

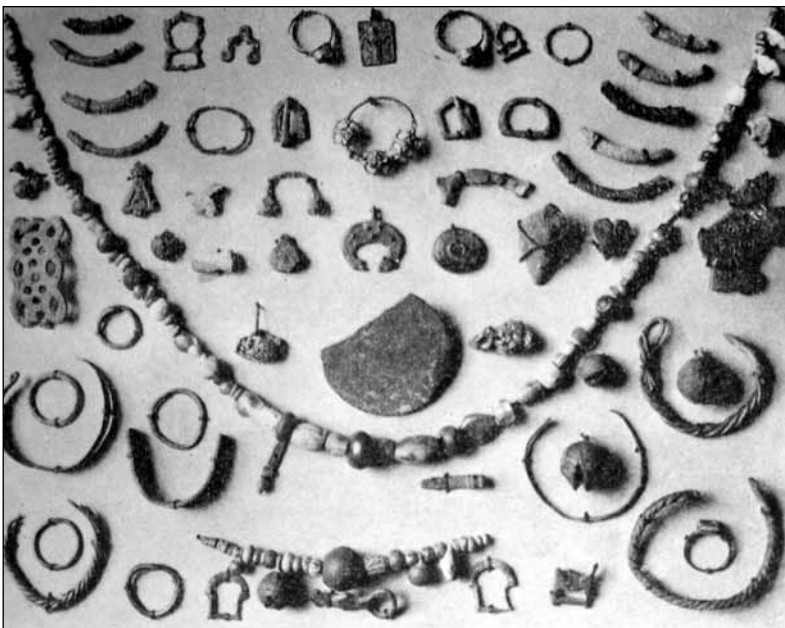
Розглядаючи питання становлення археології у НТШ видається цікавим простежити її особисті контакти між археологами, їх участь і позиції на різного роду наукових форумах,

знайомство із західноєвропейською археологією.

В цьому аспекті на увагу заслуговують тривали і неоднозначні контакти Михайла Грушевського із Федором Вовком (1847—1918) (Див. фото на с. 65). В архіві НТШ збереглося чимало матеріалів, які ілюструють наукові контакти обох вчених. На початку 1895 р. М. Грушевський від імені НТШ запрошував Ф. Вовка переїхати з Парижу до Львова, для редагування етнографічних матеріалів в НТШ, однак цього не сталося.

З 1896 р. Ф. Вовк співпрацював з Товариством. Видається, Ф. Вовк не завжди належно оцінював науковий талент молодого М. Грушевського, що ставало причиною частих конфліктів у різних наукових питаннях. Наприклад, організовуючи видання етнографічних матеріалів за кордоном, Ф. Вовк часто затримував матеріали, чим докучав голові Товариства. Остаточний розрив у стосунках М. Грушевського і Ф. Вовка відбувся у жовтні 1898 р. У листі М. Грушевського до Ф. Вовка, читаємо «Кілька років, я в інтересах розвою наукової роботи пробував щось свого особового зробити для етнологічного видавництва, але все ми якось не могли з собою прийти до ладу. Тому вважаю ліпшим раз на завсіди зробити кінець нашим кореспонденціям. В науковім товаристві є досить місця аби могли працювати осібно обоє, не наступати собі на нагнітки» [Франко, 1994, с. 45]. Більше трьох років вони не спілкувалися.

У 1899 р. НТШ отримало запрошення взяти участь у XI археологічному з'їзді в Києві. Наукове товариство запропонувало 30 цікавих виступів [В Києві готуються, 1899, с. 66; Крип'якевич, 1935, с. 37; 2001, с. 245]. Програму роботи львівської делегації склав І. Франко [Крушельницька, 1998, с. 102]. Були заплановані доповіді М. Грушевського, Ф. Вовка. Сам І. Франко мав виголосити доповідь про локалізацію літописного Звенигорода [Вовк, 1909; Берест, 2006, с. 13]. Однак львів'янам не дозволили виголосити доповіді українською мовою. Перед початком роботи з'їзду Міністерство освіти дало дозвіл на виголошення рефератів українською мовою лише на закритих засіданнях, де кількість присутніх не перевищуватиме 25 осіб. За таких умов НТШ відмовилося від участі у з'їзді [Франко, Гнатюк, 1899, с. 197—198], а реферати були

Фрагмент експозиції музею

видані окремим томом Записок НТШ [Записки НТШ, 1899].

Аргументована відмова галицьких вчених на чолі з М. Грушевським від участі у з'їзді забезпечила українському питанню значний резонанс у наукових колах Росії [Каковкіна, 1998, с. 1]. Ця подія прислужилася до того, що про українську науку заговорили в різних частинах імперії. Згодом на сторінках Львівського «Літературно-наукового вісника» І. Франко помістив відгук одного з учасників, професора з Чехії К. Кадлеца, який зазначав, що недопущення української мови на з'їзд у Києві внесло у роботу з'їзду дисгармонію [Франко, 1900, с. 127; Берест, 2006, с. 14]. Цей фрагмент ілюструє, що галицькі вчені не лише працювали на благо науки, а й дбали про свою національну мову та культуру.

У 1900 р. у Парижі відбувся XII Міжнародний конгрес передісториків, антропологів та археологів. Офіційним делегатом від НТШ на ньому був Ф. Вовк, який виголосив реферат М. Грушевського «Похоронні поля в Чехах». Після оприлюднення на міжнародному рівні результатів дослідження українськими археологами могильника, про них заговорила Європа. Текст виступу було передано Ф. Вовку через І. Франка [Франко, 1997, с. 91].

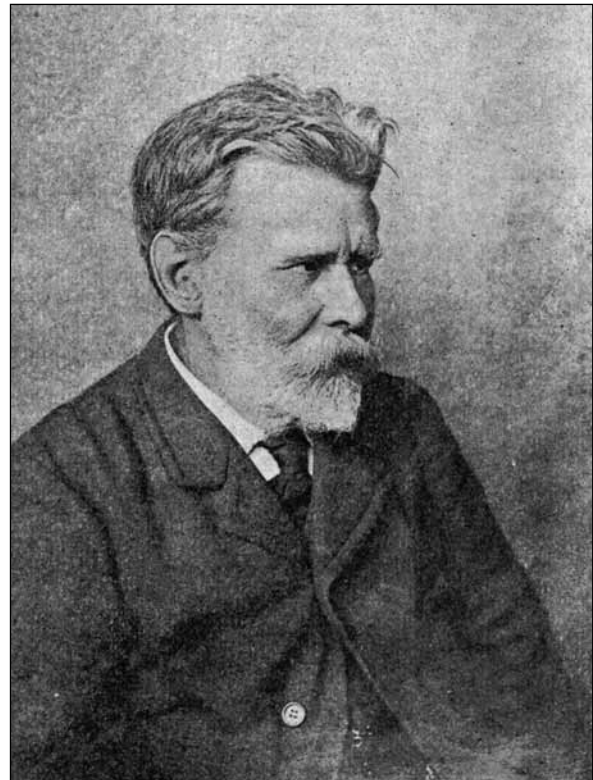
Влітку 1903 р. Ф. Вовк прочитав курс лекцій з археології в НТШ у Львові [Франко, 2001, с. 226]. Він намагався представити львівським вченим найновіші досягнення західноєвропейської археології. Демонструючи колекцію, привезену з Франції, Ф. Вовк прочитав курс лекцій про археологічну періодизацію Габрієля Мортільє (1821—1898), чий термінологія та основи хронології використовуються досі [Brézillon, 1969, s. 161]. Згодом Товариство опублікувало її українською мовою у перекладі Ф. Вовка. Завдяки Ф. Вовку відбувся обмін літературою, поповнювались археологічні колекції.

Важливо підкреслити, що львівські дослідники доволі добре були ознайомлені з археологічними публікаціями. Одним із свідчень цьому є численні рецензії опубліковані М. Грушевським, В. Гребеняком на праці Л. Нідерле, В. Хвойки, В. Антоновича, М. Біляшівського, а також польських археологів А. Кіркора, В. Деметрикевича, К. Гадачека [Петегирич, Павлів, 1991, с. 414].

Членами Товариства були такі відомі археологи як, Л. Нідерле, Є. Сіцинський, В. Антонович.

* * *

Підводячи підсумки археологічної діяльності НТШ напередодні I світової війни варто відзначити, що це була провідна наукова установа, у якій археології відводилося окреме місце. Товариство стало повноцінним археологічним центром на заході України, у якому розвивалися різні напрямки наукових досліджень. Саме з НТШ пов'язані найбільші польові роботи XIX ст., одна з найкраще укомплектованих і опрацьованих

Федір Вовк (1847—1918)

музейних збірок, поважний список археологічної літератури, участь у важливих наукових форумах. Без перебільшення можемо стверджувати, що Наукове товариство імені Шевченка заклало традиції академічної археології Львова, які розвиваються досі.

Археологічні нахідки в с. Чехах повіта Бродського // Діло. — Львів, 1895. — № 181.

Бандрівський М. Все ще недооцінений археолог Володимир Гребеняк (1892—1915) / М. Бандрівський // Постаті української археології. МДАПВ. — Львів, 1998. — Вип. 7. — С. 79—81.

Бандрівський М. Коментар (до статті М. Грушевського «Звенигород Галицький (історично-археологічна розвідка)» / М. Бандрівський // Михайло Грушевський. Серія історичні студії та розвідки. — Львів, 2004. — Т. 6. — С. 611

Бандрівський М. Від редакторів тому / М. Бандрівський, Л. Крушельницька, О.Купчинський // Записки НТШ. Праці археологічної комісії. — Львів, 1998. — Т. ССXXXV. - С. 5—16.

Берест Р. Внесок Івана Франка у розвиток археологічної науки в Галичині / Р. Берест // АДЛІУ. — Львів, 2006. — Вип. 9. — С. 11—16.

Берест Р. До питання про формування археологічних збірок Музею НТШ у Львові в кінці XIX — на початку XX ст. / Р. Берест, Л. Таравська // АДЛІУ. — Львів, 2000. — Вип. 4. — С. 228—231.

Брайчевський М. Михайло Грушевський та археологія / М.Брайчевський // Український історик. — 1992. — № 1—4. — С. 200—217.

Булик Н. Археологічні колекції у музеях Львова (1823—1914) / Н. Булик // МДАПВ. — Львів, 2008. — Вип. 12. — С. 407—428.

- Булик Н. Археологія у науковій спадщині Антона Петрушевича / Н. Булик // МДАПВ— Львів, 2011. — Вип. 15. — С. 415—428.
- Булик Н. Формування української археології в Галичині у XIX столітті: Исидор Шараневич (1829—1901) / Н. Булик // МДАПВ. — Львів, 2009. — Вип. 13. — С. 307—321.
- В Києві готуються до XI археологічного з'їзду // ЛНВ. — Львів, 1899. — Т. VI. — Кн. I. — С. 66.
- Вовк Ф. Археологічний конгрес у Києві 1899 р. / Ф. Вовк // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1900. — Т. 3. — С. 174.
- Вовк Ф. Міжнародний археологічно-антропологічний конгрес у Парижі / Ф. Вовк // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1900. — Т. 3. — С. 180—181.
- Вовк Хв. Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні / Хв. Вовк // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1905. — Т. 4. С. 1—27.
- Вовк Ф. Звістки і листи. Археологічний Конгрес у Києві у 1899 р. / Ф. Вовк. — Львів, 1909.
- Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові / В. Гнатюк. — Мюнхен-Париж, 1986. — 244 с.
- Гребеняк В. Нові археологічні нахідки на території Східної Галичини / В. Гребеняк // Записки НТШ. — 1915. — Т. 122. — С. 5—28.
- Гребеняк В. Сліди скитської культури в Галичині / В. Гребеняк // Записки НТШ. — Львів, 1914. — Т. СХVII—СХVIII. — С. 9—23.
- Грицак Я.І. Формування академічного статусу НТШ / Я.І. Грицак // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозиуму. — Львів, 1990. — С. 70—74.
- Грушевський М. Похоронне поле каменного віку в с. Чехах (пов. Брідський) / М. Грушевський // Записки НТШ. — 1895. — Т. VI. — С. 11—12.
- Грушевський М. Дальші розкопки в с. Чехах / М. Грушевський // Записки НТШ. — 1895а. — Т. VII. — С. 1.
- Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т. / М. Грушевський. — Львів, 1898. — Т. I: До початку XI віка. — 628 с.
- Грушевський М. Молотівське срібло. Археологічна замітка / М. Грушевський // Записки НТШ. — Львів, 1898а. — Т. XXV. — С. 1—6.
- Грушевський М. Похоронне поле в с. Чехах (археологічна розвідка) / М. Грушевський // Записки НТШ. — Львів, 1899. — Т. 31—32. — С. 1—22.
- Грушевський М. Звенигород Галицький / М. Грушевський // Записки НТШ. — Львів, 1899а. — Т. 31—32. — С. 1—28.
- Грушевський М. Відозва «В справі музею при Науковім Товаристві ім. Шевченка» / М. Грушевський // Записки НТШ. — Львів, 1901. — Т. 43. — С. 1—3.
- Грушевський М. Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи / М. Грушевський // Статті по славяноведенню. — СПб., 1904. — Вып. 1. — С. 322—330.
- Залізняк М. Стан Музею / М. Залізняк // Хроніка НТШ. — Львів, 1911. — Ч. 45. — С. 58.
- Зарубій Е. Золоті та срібні прикраси княжої доби в колекції Львівського історичного музею / Е. Зарубій. — Київ, 2009. — 144 с.
- Каковкіна О. М. Археологічні з'їзди другої половини XIX — початку XX ст. в Україні. Науковий та суспільно-політичний аспекти / О.М. Каковкіна. — Автореф. дис...канд. іст. наук. — Дніпропетровськ, 1998. — 14 с.
- Крип'якевич І. Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського в 1894—1913 рр. / І. Крип'якевич // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. — Львів, 1991. — Т. ССXXXI. — С. 396.
- Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя і діяльність / І. Крип'якевич. — Львів, 1935. — 67 с.
- Крушельницька Л. Іван Франко і археологія / Л. Крушельницька // Постаті української археології. МДАПВ. — Львів, 1998. — Вип. 7. — С. 101—102.
- Кубійович В. Нарис історії НТШ (1873—1949) / В. Кубійович. — Львів, 1991. — 52 с.
- Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Упоряд. та комент. В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко; передм. В. Наулка. — Львів — К., 2001. — 216 с.
- Олійник В. Музейництво Західної України під час Першої світової війни (1914—1918 рр.) / В. Олійник // Історичні пам'ятки Галичини. Матер. третьої наук.-краєзн. конф. 19 листопада 2004 р. — Львів, 2005. — С. 12—19.
- Пастернак Я. Ті, що розкрили підземний архів України (Пам'яті видатних археологів України) / Я. Пастернак // Терем. — Детройт, 1962. — Р. I. — Ч. I. — С. 7—12.
- Петегірич В.М. Доля археологічних колекцій музею НТШ / В.М. Петегірич // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди. — Львів, 1996. — С. 59—67.
- Петегірич В. Археологія у дослідженнях членів НТШ / В. Петегірич, Д. Павлів // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. — Львів, 1991. — Т. ССXXXII.
- Ситник О.С. Хведір Вовк — перший професійний дослідник палеоліту України / О.С. Ситник // Археологічна збірка Херсонської інспекції охорони пам'яток. — Херсон, 1999. — № 1. — С. 64—79.
- Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії / О. Ситник // АДЛІУ. — Львів, 2005. — Вип. 8. — С. 11—45.
- Сподарик Я. О раскопках въ с. Чехи и Высоцко / Ваврик В.Р. Основныя черты литературной деятельности Исидора Ивановича Шараневича // Временникъ Ставропільскаго Института съ месячным словомъ на 1930 г. — Львовъ, 1929. — Ч. 2. — С. 118—120.
- Тимчасовий Каталог українського національного музею при Науковім товаристві імені Шевченка у Львові. Відділи археології і етнографії. — Львів, 1911. — 31 с.
- Франко О. Неопублікована епістолярія Михайла Грушевського з Федором Вовком (1895—1913) / О. Франко // Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26—28 жовтня 1994). — Львів, 1995. — С. 45.
- Франко О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч / О. Франко. — Київ, 2001. — 226 с.
- Франко І. Два поклики / І. Франко, В. Гнатюк // ЛНВ. — Львів, 1902. — Т. 17. — С. 77.
- Франко І. Письмо до Комітету археологічного з'їзду у Києві 20. 8. 1899 «Справа участі делегатів Наукового Товариства ім. Шевченка у археологічному з'їзді» / І. Франко, В. Гнатюк // ЛНВ. — 1899 — Т. 7. — Кн. 9. — С. 197—198.
- Франко І. В справі XI археологічного з'їзду / І. Франко // ЛНВ. — Львів, 1900. — Т. X. — кн. 5. — С. 127.
- Франко О. Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка / О. Франко // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій НТШ у Львові. — Львів, 1997. — С. 84—101.

Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. — Львів, 1903. — Ч. 2. — 54 с.
ЦДІАУ у Львові, ф. 309 (Наукове товариство імені Шевченка), оп. 1, спр. 31, арк. 14
ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 34, арк. 34.
ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 35, арк. 8.
ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 42.
Хить М. Історія музею Наукового товариства імені Шевченка у документах фонду НТШ ЦДІА України у Львові / М. Хить // Матеріали II наукової краєзнавчої конференції «Історичні пам'ятки Галичини», 21 листопада 2002 р. — Львів, 2003. — С. 89—94.
Януш Б. Камінь з загадковими знаками в с. Задристі (Теребовлянського пов.) Б. Януш // Записки НТШ. — Львів, 1907. — Т. 80. — С. 125—128.
Antoniewicz W. Bohdan Janusz / W. Antoniewicz // Wiadomości Numizmatyczno-archeologiczne. — Kraków, 1931—1932. — Т. XIV. — S. 165—171.
Brézillon M. Dictionnaire de la préhistoire / M. Brézillon. — Paris, 1969. — S. 161.
Janusz B. Muzeum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki / B. Janusz // Na ziemi naszej. — 1909. — № 17.

Н. М. Булик

НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО ИМЕНИ
ШЕВЧЕНКО И АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ НА ЗАПАДЕ
УКРАИНЫ ДО ПЕРВОЙ
МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье рассмотрен процесс формирования академической археологической науки на западе Украины. Основное внимание сосредоточено на научном обществе имени Шевченко. Исследовано несколько аспектов его археологической деятельности, это — полевые исследования, формирование музейных коллекций, публикация археологической литературы, отслежены научные контакты львовских археологов с другими учеными.

Одну из центральных позиций занимает личность Михаила Грушевского в НОШ и его вклад в украинскую археологию в целом и, в частности, исследования эпонимного памятника Высоцкой культуры. Не оставлены без внимания автора молодые исследователи В. Гребеняк, Б. Януш и их вклад в формирование Музея Общества.

Отдельно проанализированы научные форумы в Украине и за рубежом, участие в них львовских археологов, а также сотрудничество между ними.

Анализ источников и литературы позволяет утверждать, что именно НОШ в преддверии Первой мировой войны заложило крепкий фундамент для развития археологической науки на западе Украины.

N. Bulyk

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
AND ARCHAEOLOGICAL STUDIES
IN WESTERN UKRAINE BEFORE
WORLD WAR I

The article deals with process of academic archaeological science formation in Western Ukraine. Main attention is paid to Shevchenko Scientific Society. Several aspects of its archaeological work has been researched: field studies, museum collections formation, publication of archaeological literature. Scientific contacts of Lviv archaeologists with other scientists are also observed.

Person of Mykhailo Hrushevskiy occupies one of the central positions in Shevchenko Scientific Society. As well his contribution to Ukrainian archeology in general is huge, and in particularly — research of eponymic site of Vysotska culture. Young researchers such as V. Hrebennyak, B. Janusz and their contribution to formation of Museum of the Society are mentioned as well.

Special attention is paid to scientific forums in Ukraine and abroad and of Lviv archaeologists participation in them, as well as cooperation between them. Analysis of sources and literature gives us reason to approve that Shevchenko Scientific Society before World War I made a solid base for development of archaeological studies in Western Ukraine.

Н. Б. Бурдо

ЛИЧНОСТНЫЙ ФАКТОР В ИССЛЕДОВАНИИ ПРОБЛЕМЫ ТРИПОЛЬСКОГО ДОМОСТРОИТЕЛЬСТВА

Представляется, что значимость личности ученого, его научный авторитет всегда имели большое значение для внедрения генерируемых им идей. Это хорошо можно проследить, анализируя историю изучения трипольского домостроительства. Собственно проблема трипольского домостроительства сводится к интерпретации площадок, имеет длинную историю, и остается дискуссионной до сегодняшнего дня. Свой след в ее изучении оставили как очень известные, так и мало известные, а иногда и почти забытые личности.

К л ю ч е в ы е с л о в а: история археологии, научные концепции, интерпретация находок, домостроительство, Триполье — Кукутень.

Исследование проблемы трипольского домостроительства фактически начинается с раскопок В.В. Хвойкой первых памятников трипольской культуры в окрестностях местечка Триполье на Киевщине. С момента открытия Триполья внимание привлекали не только невиданные до сих пор на этих землях находки, но и объекты в виде скоплений обожженной глины, названные В.В. Хвойкой «площадками» [Бурдо, 2006, с. 17—21]. Подробный анализ историографии проблемы излагался неоднократно [Зиньковский, 1975; Бурдо, 2007]. Отдельные исследования освещают вклад в изучение трипольского домостроительства таких ярких фигур первоначального периода изучения Триполья, как В.В. Хвойка [Бурдо, 2003а] и Ф.К. Волков [Радієвська, 2011, с. 219, 222]. Концепция домостроительства Кричевского — Пассек, подробно изложенная в монографии, посвященной трипольским площадкам [Кричевський, 1940], нашла отражение в

многочисленных работах трипольцеведов 40—60 годов XX в. Е.Ю. Кричевский и Т.С. Пассек на момент формулировки основных положений своей концепции в 40-х годах XX в. были уже весьма известными и авторитетными специалистами. Именно это обстоятельство, на наш взгляд, сыграло важную роль в тотальном ее распространении. Отметим, что их концепция была сформирована преимущественно на основе раскопок поселений на территории Украины, изученных в ходе работ Трипольской экспедиции, которую с 1937 г. возглавляла Т.С. Пассек [Відейко, 2004а, с. 541].

Появление новой концепции трипольского домостроительства связано с другими личностями и с исследованиями трипольских памятников в Молдавии, где на тот момент также работала Молдавская археологическая экспедиция ИА АН СССР под руководством Т.С. Пассек [Дергачов, 2004, с. 352—353]. Участником этой экспедиции был В.И. Маркевич, который в 1964 на момент первой публикации основной идеи, позволившей по-другому интерпретировать площадки, еще не был кандидатом исторических наук, хотя и успел открыть десятки археологических памятников в Молдавии. В 1960 г. В.И. Маркевич становится сотрудником Института археологии и этнографии Академии наук Молдавской ССР и возглавляет отряд Молдавской археологической экспедиции, проводившей раскопки поселения Варваровка VIII (1960—1962, 1968 гг.). В результате этих работ появилась оригинальная интерпретация площадок как остатков потолочных перекрытий построек, ставшая основой новой концепции трипольского домостроительства. Идеи В.И. Маркевича впервые нашли отражение в публикации в тезисном порядке в материалах

Первого симпозиума по археологии и этнографии ЮЗ СССР в 1964 г., когда исследователем были изложены наблюдения, полученные им при раскопках площадок [Маркевич, 1964]. Несколько позже интерпретация площадки как потолочного перекрытия была предложена В.И. Маркевичем при публикации результатов раскопок поселения Варваровка XV в 1969 г. [Маркевич, 1970; 1972]. Сам В.И. Маркевич полагал, что в результате проведенных им работ на поселениях Варваровка VIII и Брынзены III (начало раскопок — 1970 г.) им «было выдвинуто и аргументировано положение о двухэтажном домостроительстве у трипольцев Днестровско-Прутского района» [Маркевич, 1981, с. 9], представленное в публикации 1973 г. [Маркевич, 1973].

Из приведенной выше цитаты видно, что В.И. Маркевич, собственно первоначально и не претендовал на создание новой концепции трипольского домостроительства, а выдвинутые им положения относились исключительно к исследованным им лично площадкам на севере Молдавии. Такой региональный подход сохраняется и в дальнейшем, в частности в его монографии, вышедшей в 1981 г. Там, в соответствующем разделе, В.И. Маркевич акцентирует внимание, прежде всего на том, что его наблюдения касаются «способа строительства жилищ» на трипольских поселениях Пруто-Днестровского междуречья. Он особо подчеркивал, что не оспаривает выводов Т.С. Пассек, сделанных на основании раскопок в Поднепровье [Маркевич, 1981, с. 76].

В этой монографии В.И. Маркевич подробно излагает аргументы, позволяющие ему утверждать, что исследованные в Молдавии площадки являются остатками глиняно-деревянных чердачных или межэтажных перекрытий домов, погибших при пожаре [Маркевич, 1981, с. 76-85]. Обжиг строительных остатков не объяснялся В.И. Маркевичем, который упоминал вскользь о пожаре. В главе, посвященной земледелию, В.И. Маркевич высказывает мысль, что переселения трипольцев были связаны с истощением почв вокруг поселения, имели циклический характер, а ритуал сожжения поселения был своеобразным жертвоприношением [Маркевич, 1981, с. 139].

В работе 1990 г. В.И. Маркевич распространяет прослеженные им наблюдения по домостроительству на севере Молдавии на всю культуру Триполье — Кукутень и высказывает ряд доводов в пользу интерпретации площадки как потолочных перекрытий [Маркевич, 1990, с. 47—50].

Следует отметить, что в дальнейшем многие исследователи трипольских поселений различных регионов Украины подтвердили правильность принципа интерпретации площадок, предложенного В.И. Маркевичем, хотя конкретные детали построек, интерьер и способы

сооружения были весьма разнообразны [Відейко, 2000, с. 6 — 54; Ришов, 2002, с. 19—24; 2004, с. 54—61, 65—71].

Обзор публикаций В.И. Маркевича, посвященный проблеме домостроительства позволяет говорить о том, что его вклад в новую концепцию домостроительства весьма велик. Во-первых, именно он усомнился в правильности концепции Кричевского — Пассек и предложил идею, как по-новому интерпретировать площадки. Во-вторых, В.И. Маркевич усовершенствовал методику раскопок площадок и фиксации данных, что и позволило в дальнейшем иным исследователям уже при изучении других памятников убедительно доказать правильность его взглядов.

В конце 60-х и в 70-е годы XX ст. раскопки трипольских памятников в Молдавии осуществляли Молдавская экспедиция Института археологии АН СССР под руководством Е.К. Черныш и Молдавская неолитическая экспедиция под руководством В.И. Маркевича. В ходе исследований, проводившихся этими экспедициями в прудо-днестровском междуречье, в первую очередь поселений Раковец, Новые Дуруиторы [Маркевич, Черныш 1976] совершенствовалась методика раскопок жилищ, и сформировались главные положения новой интерпретации трипольских площадок и двухэтажного домостроительства. Таким образом, новая концепция трипольского домостроительства и методика исследования строительных остатков выработывалась коллективом специалистов из разных научных центров.

В том, что идеи В.И. Маркевича легли в основу новой концепции домостроительства и получили широкое распространение, велика заслуга Е.К. Черныш, ближайшей сотрудницы Т.С. Пассек. Именно благодаря поддержке Е.К. Черныш, обладавшей значительным опытом полевой работы на трипольских поселениях и пользовавшейся большим научным авторитетом, интерпретация площадки, как потолочного перекрытия, а не настила, уложенного на землю, получила право на существование. Хотя новые идеи, как всегда, трудно совмещались с устоявшимися, «традиционными» взглядами, ставшими к тому времени уже практически «классикой» трипольеведения.

Е.К. Черныш на материалах конкретного жилища из Раковца детально проследила остатки конструкций двухэтажного глинобитного дома [Черныш, 1973], позже предложив его графическую реконструкцию [Черныш, 1982, табл. LIX, 1]. При раскопках этого поселения Е.К. Черныш впервые была введена фиксация отпечатков деревянных конструкций на глиняной обмозке [Черныш, 1973]. Вскоре принцип интерпретации площадок как потолочных перекрытий был применен Е.К. Черныш к разновременным трипольским памятникам. Пересмотр материалов

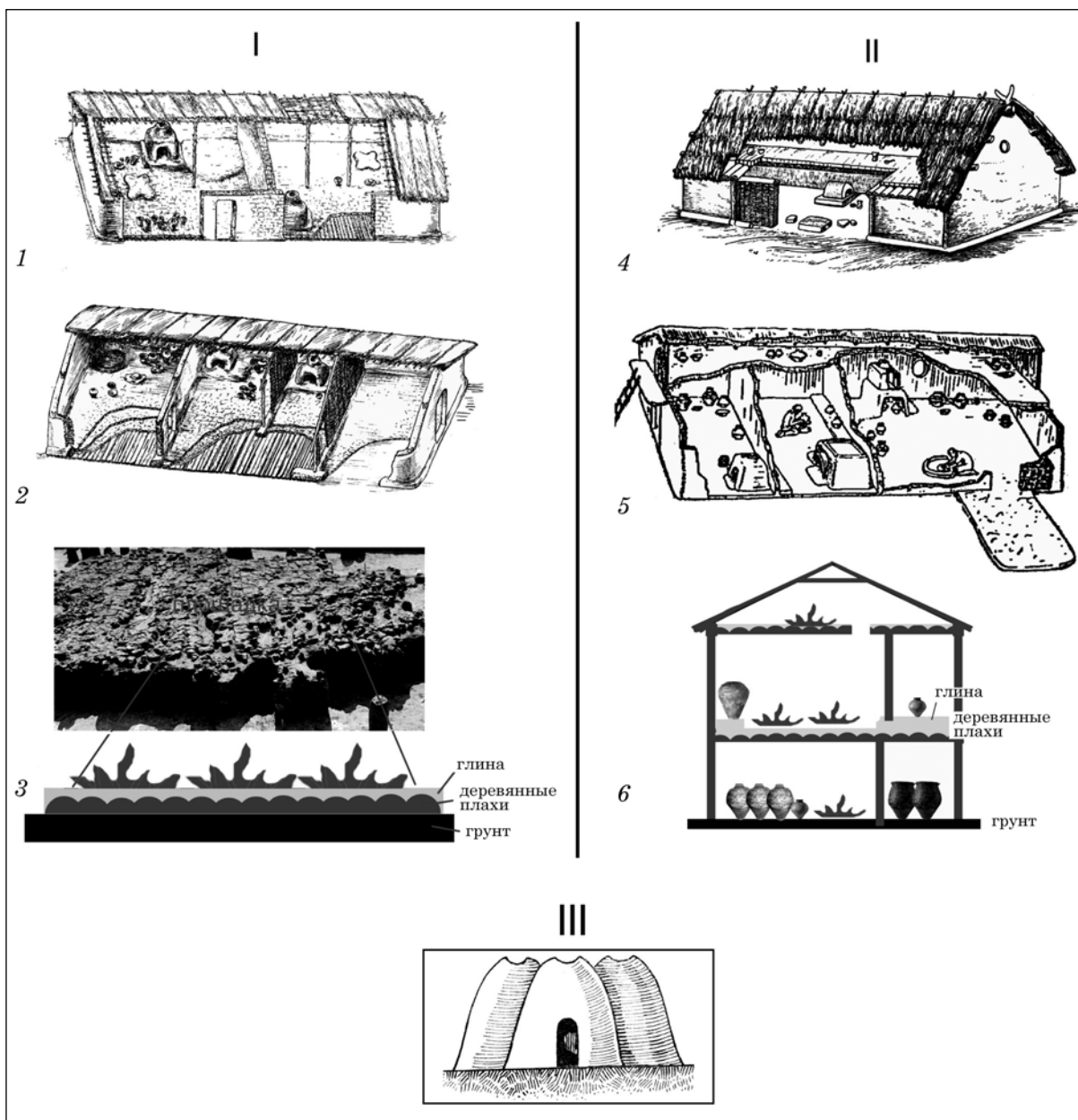

Рис. 1. Сравнение графических реконструкций построек на основании интерпретации площадок. I — в соответствии с концепцией Е.Ю. Кричевского — Т.С. Пассек: 1 — Владимировка, 2—3 — Коломыйщина (по Т.С. Пассек); II — в соответствии с концепцией В.И. Маркевича — К.В. Зиньковского: 4 — Ленковцы (по Е.К. Черныш). 5 — Варваровка 8 (по В.И. Маркевичу); III — реконструкция С.С. Гамченко

раннетрипольского поселения Ленковцы привел исследовательницу к смене их интерпретации и реконструкции постройки с чердаком [Черныш, 1982, с. 186, табл. LIX, 2]. Е.К. Черныш акцентировала внимание на разнообразии конструкций трипольских построек [Черныш, 1990], а также их схожести с гумельницкими домами.

К.В. Зиньковский, в то время студент Ленинградского университета, а с 1970 г. научный сотрудник Одесского археологического музея, в 1969 г. работал в Молдавии на раскопках под руководством Е.К. Черныш в Раковце и В.И. Маркевича в Варваровке VIII. В этих

экспедициях он ознакомился с новой идеей интерпретации площадок и методами их исследования. Материалам раскопок жилищ из Раковца была посвящена его дипломная работа, они были использованы при написании нескольких публикаций [Зиньковский, 1972; 1973], кроме того, эти разработки были учтены при экспериментальном моделировании трипольского жилища.

Главной темой исследований К.В. Зиньковского в дальнейшем стало именно трипольское домостроительство. Ей была посвящена его кандидатская диссертация, завершенная в 1983 г. [Черняков, 2004]. В 1971 г. К.В. Зиньковский